

Forfatter: Andersen, H. C.

Titel: H.C. Andersens Eventyr bd. VII kritisk udg. efter de originale eventyrhæfter med varianter ved Erik Dal

Citation: Andersen, H. C.: "H.C. Andersens Eventyr bd. VII kritisk udg. efter de originale eventyrhæfter med varianter ved Erik Dal", i Andersen, H. C.: *H.C. Andersens Eventyr bd. VII kritisk udg. efter de originale eventyrhæfter med varianter ved Erik Dal*, C. A. Reitzel, 1990, s. 210. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/catalog/adl-texts-hcaeventyr07val-shoot-idm139890595523824/facsimile.pdf> (tilgået 10. april 2024)

Anvendt udgave: H.C. Andersens Eventyr bd. VII kritisk udg. efter de originale eventyrhæfter med varianter ved Erik Dal

Nye Eventyr og Historier

Første Række. Fjerde Samling. 1860

NEH 4-60

Pen og Blækhuus

Pen og Blækhuus tryktes første gang i NEH 4-60, der udkom 9.12.1860.

Eventyrets tilblivelse er af H.Topsøe-Jensen dateret til april eller maj 1859, idet det figurerer på den liste over »Eventyr som kunne skrives«, som kan tidsfæstes til april eller begyndelsen af maj 1859 (se ovf. s. XIII), medens det i et utrykt brev til Henriette Scavenius 23.5 (H.C.Andersens Hus, Odense) i forbindelse med et forestående besøg på Basnes' omtale som færdigt: »To Eventyr bringer jeg med, det ene om *Pen og Blækhuus* kjender Deres Naade« (HCA 252). Skønt bemærkningen om fra Scavenius' kendskab til eventyret ikke berøres af Topsøe-Jensen, og heller ikke synes umiddelbart forsædlig, synes dateringens rigtighed utvivlsom, idet A i et utrykt brev til Signe Læsøe 20.7.1859 skriver: »Før jeg forlod Kjøbenhavn skrev jeg [...] »Pen og Blækhuus«« (Rigsarkivet. N.F. og hustru Signe Læsøes privatarkiv. Arkivnr. 5917).

Motivet med digteren som Guds redskab er allerede foregrebet i en skolstil 1825 (nr.27): »Kunstner! du er jo kun et Redskab for den Høie, du er Midlet gjennem hvilket Herren virker, du greb mellem Mængden af dine fine Marmorblokke, og tog dette til at danne en Aphrodisie af, Gud tog Dig blandt Mængden til at virke igjenzem; hvus Fortjeneste er størst, Dit Kunstnerbille eller Marmoret som lod sig bøje, hvem tilkommer Roesen Gud eller Dig?« (Svanholm 147). Da A selv for alvor var slægt igennem som kunstner, overførte han denne betragtning på sig selv i forbindelse med arbejdet på romanen Christian den Andens Øverg i et brev til veninden Henriette Hanck 4.11.1831: »jeg er tilfreds med de første Kapitler, jeg troer jeg har opfattet Tidsalderens Aand; Gud vil begeistre mig til det øvrige, thi da er dog den store Mester og Digteren kun Kopisten der skriver hans Tanker ned!« (BHH 18). Sml. også En Digers sidste Sang (1844; SS XII 362).

As opfattelse af kunstneren deltes ivrigt af samtiden, jvf. fx J.L.Heibergs En Sjæl efter Døden (1841; Poetiske Skrifter X.1852.233), hvor der ironisk siges af Mephistopheles:

Jeg troer, at den store Mand er han,
Som blev et Redskab i Herrens Hænder;
Men den Hld, som i hans Begeistring brænder,
Er ej hans egen; kun inspireret
Han lyder en Magt, han ikke kjender.

149.19 Peer Døver og Kirsten Kiser} to mekaniske figurer på urværk fra ca. 1500 i Roskilde Domkirke.

150.6-7 Gæsefamilien ... fabrik] omkring 1850 fortrængtes fjerpennen (hovedsagelig laver af svængfjer fra gæs) af stålpennen, der normalt blev fabrikkeret i England. — **15 an udmarket Violinstiller}** jvf. Bemærknings: »Enhver som har hørt Ernest eller Leonard, vil i Eventyret *Per og Blekhus* erindre sig det vidunderlige Violinspil» (17). Heinrich W. Ernst (1814-65), østrigsk violinvirtuos, gæstede Kbh. 1843. Hubert Leonard (1819-90), belgisk violinvirtuos, optrådte 1847 og 1850 i Kbh. — **18 Vanddraaber**] sml. Dagbøger 29.7.1857 om et besøg hos den ty. pianist og komponist Adolf Henselt (1814-89) ved Gersdorf i Schlesien: »I Formiddags spillede Henselt igjen, vistnok en Time, blødt som Vanddraaber faldt Tonerne» (IV 273; jvf. ib. II 47 om Liszt's klaverspil). — **37 Parabel}** lignelse.

151.4 Malice} skadefryd.

Barnet i Graven

Barnet i Graven tryktes første gang i Nya nordiska dikter och skildringar, utg. och. förl. av Axel Kullberg, Stockholm 1859, der udkom i december 1859.

Eventyret er skrevet i foråret 1859, idet A et par uger før et besøg på Basnæs i et utrykt brev til fru Henriette Scavenius 23.5.1859 meddeler, at han medbringer to eventyr, hvoraf det ene *Barnet i Graven* er nyt (HCA 252). Herudover kendes intet til dets tilblivelse.

Barnet i Graven tilhører den gruppe eventyr, som Rubow 139 omtaler som nye udgaver af tidligere eventyr. Rubow ser det som »en svagere Gentagelse» af *En Historie* (1851; IV 52), hvorimod A selv i Bemærkninger indirekte er inde på motivligheden med et andet eventyr: »*Barnet i Graven* ligesom *Historia om en Moder* have mest af alle mine Digtninger skaffet mig Glæde, idet mangen dybisørgende Moder i dem have fundet Trøst og Styrke» (17).

152.12 *fornummet*] fornemmet, anet.

153.5-6 *jord i jorden*] jvf. begravelsesritualet: »til jord skal du blive.«

155.4 *megetde*] magtede. – 6 *men her hørde Taarerne frit Leb*] muligvis en hentydning til folketroen: »Man maac ei græde over den Døende og allermindst lade falde Taarer derpaa, thi da kan han ei faae Roc i Graven« (Thiele¹ III 105), jvf. nrf. 156.21f.

158.15 *Guds Villie er altid den bedste*] A.s forsynstro, se n.r. III 41.24.

Gaardhanen og Veirhanen

Gaardhanen og Veirhanen tryktes første gang i NEH 4-60, der udkom 9.12.1859.

På den alfabetiske liste over eventyr, som kunne skrives, udarbejdet af A. i foråret 1859, står under G: »Gaardhanen« (ovf. s. xm). Når Topsøe-Jensen under den nærmere geanemgang af listen imidlertid antager, at *Gaardhanen og Veirhanen* nok er skrevet kort før, han læste det op i Studentforeningen 12.11.1859 sammen med flere andre af hæftets eventyr (HCA 253), skyldes det sandsynligvis, at han endnu ikke havde kendt et brev fra A til Helene Balling dateret Basnæs 12.6.1859, hvori det hedder: »Her fra den landlige Stilhed er ikke meget at fortælle, jeg måtte da skrive op hvad Gjegen fortalte, hvad Lærke og Nattergal sang, men det gjemmer jeg til Eventyrene, et saadant om »Veirhanen og Gaardhanene har jeg skrevet herude« (udtrykt; Laage-Petersens Samling Ms. 239 KB).

Rubow (140), som henregner eventyret til gruppen af A.s fabler, mener, at gårdschanen, og vejrhansen måske med, kunne være rettet mod J.L. Heiberg og den heibergske kreds' selvtilstrækkelighed, ligesom tilfældet havde været med papegøjen i *Lykkens Kalosker* (I 233f) og *Bogharden* (I 187f) (Rubow 160).

159.15 *søder Spanskgræn*] irrer fordi den er af kobber.

160.5 *Skrollen*] skrullen, maven. – 11-12 *til Omgang*] til at have omgang med. – 35 *basilik*] iflg. da. folketro et uhyre i skikkelse af en slang med hanchoved, som dræber folk alene ved sit blik; jvf. Thiele² II 300. – 37 *allerhjemtegaard*] jvf. »allerhelvedes«.

161.6 *Vindsg*] egl. ubefrugtet, ufrugbart æg; her tillige ordspil på vejhanens funktion som vindfløj.

»Deiligt!«

»*Deiligt!*« blev trykt første gang i NEH 4-60, der udkom 9.II.1859.

Om eventyrets tilblivelse vides intet udover, at det har foreligget færdigt 12.II.1859, da A læste det op i Studenterforeningen (Buket 190).

I Bemærkninger hedder det: »I Historien »Deiligt!« er saagøet som alle Enkefruens dumnaive, hverdagsførske Udtalelser optagne fra Naturen« (17), men udover en enkelt episode helt tilbage fra 1835, der direkte indgår i eventyret (se nrf.), er det ikke muligt at sige, om inspirationen er udlost ved nogle aktuelle udtalelser. Derimod synes selve kimen til eventyret at kunne føres tilbage til en rejse, A foretog til Nysø i sommeren 1838, idet det i et brev til Theodor Collin 3.7.1838 hedder: »Fra Kjøge fik jeg en meget smuk Dame til Naboerske, kun 16 eller 17 Aar, hun sværmede for Digteren H.C. Andersen lod det til, og det havde Mennesket Andersen godt af, jeg var saa veltalende, som Hænen tilled, men Pigebarnet var lidt ubetydelig, Aanden maatte jeg skyde en hvid Pinå efter, det var Formen alene jeg hyldede. Til Alt hvad jeg sagde, udbrød hun: det er magelest: deiligt!« (BJC I 130).

162.3 Guldmedaillen] Det kgl. danske Kunstabakademiis guldmedalje. – **10 Trommeslag**] officielle bekendtgørelser og andre nyheder af almenn interesse blev meddelt af omvandrende trommeslagere. – **14 Boldgade**] tumleplads, distrikts. – **22 Caspar Hauser**] ty. hittebarn (1812-33), der 26.5.1828 dukkede op i Nürnberg i bondekrat. Totalt uvidende og meget barnagtig blev han sat i huset hos en professor Daumer som byens plejebarn, idet man lavrigt antog, han var af fornem slægt. Det rygte styrkedes yderligere, da han i 1833 blev dødeligt såret ved et dolkestød under en spadseretur i slotsparken ved Ansbach. I 1857 havde den da. anatom og fysiolog D.F. Eschricht (1798-1863) i en samling Folkelige Foredrag givet en skildring af Hauser ud fra den hypotese, at han i virkeligheden var evnesvag. – **26 Porten**] Porta del Popolo.

163.2 en stor Plads] Piazza del Popolo. – **en Obelisk**] den ægyptiske obelisk blev hjemflørt af kejser Augustus (63 f.Kr.-14 e.Kr.) og opstilles først i Cirkus, men blev 1589 flyttet til P.d.P. – **3-4 en Organist ... Obelisk**] sml. brev til Edvard Collin, Odense 16.7.1835: »Forleden Aften var jeg i Selskab med een af Honoratiores Fruer fra Byen Faaborg, en meget pyntet Dame, jeg viiste hende nogle Kobberstik og siger da: »Her skal De se Indkjørelsen til Rom, piazza del popolo. Der staaer en Obelisk som er 3000 Aar gammel« »En

Organist!« siger hun. »Nei, en Obelisk!« – »Ja vist! men hvor kan en Organist blive 3000 Aar! – Jeg vil dø paa at det er Sandhed hvad jeg fortæller. Et heel Selskab va: Vidne dertil« (BEC I 232). – **10 Najaðr** de riindende vandres nymfer i den gr.-rom. mytologi. – **18 ter** må. – **32-33 Ja, naar jeg nu vindes ... saa reise vi** selvbiografisk træk. Om A.s intense interesse for kiasselotteriet se sagregistre i Dagbøger og diverse brevudgaver.

164.17 det stille Vand med den dybe Grund gl. ordsprog (Mau 959), eg. som udtryk for at tavshed og stillfærdig optræden dækker over listighed og humørskhed eller over cyhnsindighed og skarsindighed; her ironisk. – **27-28 Pompeji og Herculanum** blev ødelagt ved Vesuvs udbrud 24.8. år 79 e.Kr.

165.5-6 Thorsvaldsen da. billedhugger (1770-1844).

166.6-7 Pygmalion fik sin Galathea den cypriske konge Pygmalion lavede iflg. Ovids Metamorfoser 10.243 ff engang et eisbenbilled af en ung kvinde, som han forelskede sig i. Da Afrodite på hans bøn gav statuen liv, gifteede han sig med Galathea. – **14 Bispe i en Gasserede** udtryk der egl. sigter til St. Martin af Tours (ca. 319-400); da utsendinge kom for at tilbyde ham bispestolen i Tours fandt han sig uverdig dertil og gemte sig i en gæstestue, men røbedes af de skræopende gæs. – **19f. Sml. Holger**, der opgiver sit frieri til Clara pga. tabet af en seleknap i DiB (90f). – **29 Sophie**] af gr. sophia: visdom. Sml. løvrigt Sophie i O.T. (25).

167.6-8 Alt det ... spørge ud] sml. den skånske herre ved nedstigningen i minen i Dannemora i I Sverrig: »Det er det Kjedelige ved at rejse, at man skal se Alting; man kan jo ikke være Andet bekjendt! det er jo en Skam for En, naar man kommer hjem, og da ikke har seet Alting, hvad de Andre spørge om« (112). – **15 fælgevert**] udmattet. – **27 Antikkene**] statuerne fra antikken.

168.4 Leer, Stov] dvs. forgængeligt (jvf. bibelsk sprogbrug). – **9 kist oppo ... tilsgte**] jvf. Matthæus 22.30.

En Historie fra Klitterne

En Historie fra Klitterne blev trykt første gang i NEH 4-60, der udkom 9.12.1859.

Sommeren 1859 havde A. egentlig planlagt en rejse til Rom, men pga. udbruddet af den fransk-østrigske krig 26.4. blev han tvunget til at ændre planer, og derfor skriver han i et uthyrt brev til Ingemann i Sorø 1.5., at det i stedet er hans hensigt »at gaac til Jylland, besøge

Vestkysten og den nordlige Dæl, se Sandklitter og øde Egne, here hvad Flyvesandet fortællerse (her cit. efter Buket 186). Rejsens formål var således tydeligvis at hente inspiration, hvilket klart understreges i et par breve i de nærmeste uger derefter. Det første gælder statsråd A.E.M.Tang på Nørre Vosborg, til hvem han mere eller mindre selv havde indbudt sig: »jeg tænker mellem Klitterne at finde mangen poetisk Skat, den vise sig nu i Sagn, Natur eller Stemning, den hele Natur derovre er saa ciendommelig og mig fremmed« (Buket 188). Det andet brev er atter til Ingemann 25.5., hvor han skriver, at han håber »mellem de jydske Klætter [...] at vinde Stemninger til een elleranden god Digtning« (ib. 188).

Rejsen blev langvarig, fra 1.6.-13.9., og omfattede bl.a. et par ugers ophold hos Tang på Nørre Vosborg med en udflugt til Vesterhavet ved Husby Klit, et besøg i Fjeltring præstegård med en tur ud til Bovbjerg, og efter en uge i Aalborg desuden besøg på Børglumkloster med udflugter til Lekken og Ruøjerg. Endelig var rejsens højdepunkt en tur til Skagen 17.8.-19.8., hvor han kun fik tid til at opholde sig en enkelt dag pga. de besværlige transportforbindelser.

Det digteriske resultat af rejsen lod ikke vente på sig. I første omgang begyndte han med rejseskissen Skagen (trykt i Folkekalender for Danmark 1860; SS VI 328ff og i Skagen og En Historie fra Klitterne med efterskrift af Erik Dal 1967), der iflg. brev til Stortherugen af Weimar 16.10.1859 allerede da førelå nedskrevet (Jonas 176). Denne skilte samt de første fire eventyr i NEH 4-60 læste han op i Studentforeningen 12.11. På dette tidspunkt har han da arbejdet med En Historie fra Klitterne, hvilket bekræftes af et brev til kong Max af Bayern 16.11.1859 (BFA II 408) og af en tilklistret rettlelse om Jørgens arrestation i m skrevet på bagsiden af en brevkoncept dateret 18.11.1859.

Skønt A i Bemærkninger om Jyllandsrejsen skriver, at han her fandt »en Natur og et Folkeliv, der kunne understøtte de Tanker, jeg ønskede at nedlägge i en Digtning« (17), er En Historie fra Klitterne tydeligvis også inspireret af St. St. Blicher, hvis noveller A havde læst under et ophold i Silkeborg i maj 1850 (Dagbøger III 393). Selve de spanskes stranding (173-75) minder således stærkt om strandingen i Marie (1836. Samlede Skrifter XIX. 1929. 189-95) helt ned til de mindste detaljer. Skønt Jørgens senere skæbne er vidt forskellig fra Maries hos Blicher, er der dog hos begge digtere tale om et menneske, der bliver sindssygt af kærlighedssorg, ligesom personnavnene Jørgen og Marie også benyttes af Blicher. Endvidere bærer eventyret spor af urek fra Fjorten Dage i Jylland (1836) samt Vestlig Profil af den cimbriske Halva (1839).

Men A indhentede også oplysninger fra andre kilder. I Dagbøger

26.6.1859 skriver han: »Fik trykte Sager om Ringkøbing Amt fra Etatsraad Trap« (IV 324f), hvormed tørkes på den netop da udkomme først udgave af J.P. Trap: Statistisk-topographisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark, Speciel Deel. 2. Bind. II :859. Hos Trap har han under afsnittet om Skagen fundet en henvisning til Olaus Olavius: Økonomisk-physisk Beskrivelse over Schagens Kjøbstæd og Omegn (1787), ligesom det af eventyret indirekte fremgår, at han har benyttet Pontoppidans Danske Atlas V (1769) til Skagensbeskrivelsen. Endelig nævnes, at A selv i Bemærkninger nævner C.Brinck-Seidelins Hjørring Amt (1848), hvori findes »en fortærlig Skildring af Skagen« (18).

Hvad angår kilderne til Spaniensafsnittet er der mere usikkerhed, men måske har han benyttet Chr.K.F.Molbech: En Maaned i Spanien² (1856), som det nævnes af Hans Aage Paludan i I Spanien (129).

Den jyske natur og folkeliv var dog kun den ydre anledning til og ramme om det egentlige i eventyret. Kinen skal søges adskillige år tidligere, omend uvis hvornår. I den meget fyldige omstale af *En Historie fra Klitterne* i Bemærkninger siges det nemlig, at eventyrets tematik omkring et liv efter døden som et menneskeligt forlængende til ersetning for et uredeligt liv wudsprang ved en Samtale med *Oskenschlägern* (17). Da denne var død i 1850, var det altså en problemstilling, A længe havde grundet over, og som han i øvrigt med mindre held havde forsøgt at give digterisk form i romanen *At være eller ikke være* (1857).

169.24 *formaaende] indflydelsesrig.*

170.6 *Det er i Grunden ... leve evig]* sml. Niels i *At være*: »Det er egentlig en uendelig Hovmod af os Mennesker at ville leve evig, og det med Tanke og Bevidshed. Hvad giver os Ret dertil? Mor vel vor Kløgt, vor Udvikling?« (89). – **6-7** *blixe som Gud ... Slangers Ord]* 1 Mos. 3.4-5. – **18-21** *kuermange Tuisinder ... den Ristfærdige]* sml. Esther i *At være*: »*Udsædelighed!* Guds Kjærlighed forsikrer os det. Guds Retfærdighed betinger det. Vi Alle, i hvor snever vor Levelkreds i Verden er, fornemmer Disharmonierne, se den ulige Fordeling af Velværen, af det Godes Løn i denne Verden [...] Regnestykket her gaaer kun op ved det Tal: *a evigt Lin*. Dette er derved for mig saa matematisk vist, som to og to er fire!« (194f). – **29** Fri gengivelse af Johs. 14.2: »I min Faders hus er der mange boliger.« – **31-32** *ogtaa Dyret ... fortæbes]* et stærkt omdiskuteret emne i den nationalistiske teologi, se Holbergs epistel 31 (samtid kommentar i F.J.Billeskov Jansens udgave VI.1946.68f). Sml. også Bedil om hunden Hvaps i *At være*: »Hvor megen Forstand har ikke et saadan Dyr, dikt mere end mangt et Menneske! Det er forunderligt at tørke, at en saadan Skabning kunlik

sin Tilværelse for dette Liv» (88) samt *Det gamle Egertrees sidste Drøm* (III 55.II). – **41-171.1** *Et snadant Minut ... forsvinde*] reminiscens af Goethes Faust (v. 1790 og 11582).

171.17 *Kongens Sm af England*] DgF nr.15. A citerer efter Den engelske Printsес Skibbrud i: Abrahamson, Nyerup og Rahbek: Udvælgte danske Viser fra Middelalderen II. 1812.260ff. – **19** *Silkevinde*] silkegarn snoet omkring tovet.

172.1 *Kong Christian den Svende*] 1749-1808; konge 1766. – **4-6** Sml. Dagbøger 8.7.1859: »Vi kom nu til Hunsby Præstegård [...] en dælig Have med høje Træer, lune Gange og en Mylder af Roser; Overgangen sædtes stor fra Klitterne[s] vilde Eensomhed« (IV 333). – **12-16** Sml. Dagbøger 8.7.1859: »Klitterkken hævede sig som et Bjergland, takket og saformet i meget vekslende Spidsers« (IV 331) og 21.7.: »Bovbjerg strekker sig vist en halv Mill, Vandet har æd; ind, som man med store stærke Tænder kan bide ind i et Smørrebrød, Grüns. Leer og Mergel er Bestanddelene [...] Alt truede med at falde og vil falde« (ib. 340f). – **20-23** Sml. Dagbøger 20.7.1859: »Vi kom til ... [Gærding] Kirke, der er uden Taarn, reist af Qvadersteen og syacs af kunne taale en Overskylding af Vesterhavet« (IV 340) samt brev til Ingemann 30.7.1859: »Her er Kirker fra det tiende Aarhundrede; de see ud som Klippeknolde, Vestenvinden, og Havet med, kunde bruse over« (BFA II 405). – **22-23** *skulde staae*] ville blive staende. – **25-26** Sml. Dagbøger 22.7.1859: »Efter Frokost [...] kjørte vi, forbi Kirkegaarden [i Fjairting] hvor ikke var Busk eller Træer« (IV 341). – **30** *Treibul*] træplanke (af hel stamme).

173.10-11 Sml. Dagbøger 3.8.1859, Rubjerg: »nogle Klitter [...] være næsten det nøgne hvide Sand, Vinden tog fat et Sted og Sandet stod i Veiret, saa at jeg troede at det var Røg« (IV 348, jvf. også ib. 350). – **22-23** Sml. Dagbøger 9.8.1859: »nede ved Lykken [Løkken] var hele Gaden i et Sandfog, smaa skarpe Stene pidskede i Ansigtet« (IV 350). – **27** *forsvivende Aander*] jvf. udtrykket «fortvivlelsens ånders» om de fordæmte i Helvede. – **33** *sortladne*] mørke, på grænsen til det sorte.

174.3 Sml. Dagbøger 9.8.1859: »Stærk Storm; Sæn variter skum-hvide Bølger, hele Kysten synes i hvidt Skum [...] Hele Havet var som et stort Vandfald der styrtede mod Kysten, langt Bølger skumhvide skyldede over hinanden lige ude fra Horizonten« (IV 350f). – **7** *Kabellængder*] 1 kabellængde: 185 m. – **13** *Bugspryd*] bøvspryd; svær stang der udgår fra forenden.

175.2 *Vraa* hytte. – **11** *Bovbjerg*] 46 m. høj lerklint ved Vesterhavet mellem Limfjorden og Nissum Fjord. – **13** *Herr Bugges*] Niels Bugge (d. 1359); boede oprindelig på Nørre Vosborg inden han 1345 flyttede til Hald ved Viborg. B. med tilnavnet Kong B. pga. hans store jordbe-

siddeler og rigdomme lå igennem 1850'erne i stadig strid med kongemagten og blev myrket i Middelfart, da han var på vej til Slagelse for at slutte forlig med kongen. – **17-18** da *Vestkystens Beboere ... den Strandet* sml. O.T. 12. – **34** *Husby-Klitter* mellem Nissum Fjord og Vest-Stadil Fjord vest for Vedersø. – **36** *beskerer*] giver, forunder.

176.8 *jordmon*] jordbund. – **14-15** *Hvor fuldt op ... Lyst og Leg*] hvor stor lyst havde han ikke til forlystelser og leg. – **16** et *Mosaik af Rillesten*] sml. Dagbøger 8.7.1859, Husby klitter: »der var i Sandet som et Mosaik-Gulv af afrundede Steene« (IV 332).

177.5 *Aalbonden*] omrejsende handelsfolk, der i sommertiden bragte øl til købstæderne, jvf. O.T. 89 og *Ib og lille Christine* (II 301). – *Fjærling*] landsby ca. 4 km syd for Bovbjerg. – **9-10** *Bimsfjel*] lille trædkunk. – **19-34** *Ude i Aaen ... sagde Aalbonden*] sml. statsråd Tangs fortælling i Dagbøger 5.7.1859: »Aalemoder sagde til Dottrene, gaae ikke forlangt for saa kommer den fæle Aalestanger og tager jer men de gik aligevel og af otte Østre kom kun de fire hjem til Aalemoder og de jamrede, vi var gaet bare lidt fra Døren sat kom den fæle Aalestanger og stak vore fir Seiskende, de komme nok igjen sagde Aalemoder, nei sagde Dottrene, for han flaaede dem! – de komme nok igjen sagde Aalemoder, nei han skar dem i Stykker stegte dem og aad dem. De komme nok igjen sagde Aalemoder. Nei for han drak et stort Glas brændevin oven paa! – »Drak han Brændevin til!« sagde Aalemoder! o gu, o jal da komme de aldrig meer igjen! for Brændevin gjør det af med eanl og derfor skal man drikke Brændevins Snaps til Aalen! sagde Manden« (IV 329). – **35** *Flitterguldr*-] syndt udhamret messingblik.

178.6ff. Det første Vosborg (oprindelig kaldet Oseborg) lå sydvest for det nuværende Nørre Vosborg ved Storåens udmunding i Nissum Fjord, og skal være opført af Niels Bugge. Denne borg skal være ødelagt under en stormflod i 1532, hvorefter Prebøjor Poelhusk den yngre (d. 1541) flyttede borgen til den nuværende beliggenhed, jvf. iesvrigt Thiele⁸ I 281ff. – **14** den gamle Vise] Bugge nævnes i flere folkeviser (jvf. DgF nr. 156, 157, 158 (og 331)). – **32** Sml. Dagbøger 12.7.1859: »Paa Volden herom voxer et heelt Teppe af Bregner, der er fra den ældste Tid fra Frø i Jorden, da Landet her havde Skov« (IV 337). – **34-36** Sml. Dagbøger 10.7.1859: »Jeg skulde het i Haven vælge mig en Plads og valgte den under et Hyldefæl lige i Hjørnet nord vest, dertil skrev jeg et Vers som skal sættes op der paa en Tavle« (IV 335). – **39** *gjente for den gamle Mand*] se n.t. II 66.23.

179.1 *age*] køre. – **11** *Lokemunden ... Faarefjord*] jvf. Jylland mellem tvende Have: »Hvor nu Loke sine Hjorde / Driver, Skovt voxer til« (1859; SS XII 382); se iesvrigt Axel Orik i DaSt 1909.70ff. – **18-19** *de mange giftige Hugorme*] sml. Dagbøger 13.7.1859: »Iaar er mange Hugorme« (IV 337). – **19-20** *Ulø ... Uløborg Herred*] sml. Dagbøger

13.7.1859: »her i Egnen har været mange Ulve, derfor endnu Navnet Ulfborg« (IV 337); denne folkelige etymologi er ievrigt fejlagtig, idet 1.led er af uvis oprindelse, men muligvis er et oldda. *ula: ugle. – **24-25 en af Hestene ... Bøen**] sml. etatsråd Tangs fortælling i Dagbøger 5.7.1859: »En gammel Kone havde fortalt hvordan en Hest havde slaet en Ulv og stod paa den, skønt den var bådt og revet i Benene« (IV 329). – **29 Sandklitter**] sml. udsigten fra Ulfborg præstegård i Dagbøger 11.7.1859: »Fra Gruusbanken saac vi hen til de høje Klitter her er højt inde i Landet, et Par Mile, Flyvesand Stormen har drevet inde« (IV 336f).

180.4-5 Sml. Dagbøger 13.7.1859: »Jeg fandt mange Blaabær. Der samledes en heel Talerken [ulda] (IV 337). – **5 Reelfinger**] krækling; Empetrum nigrum. – **15 ff.** Sml. Dagbøger 8.7.1859 i forb. m. en udflugt fra Nørre Vosborg til Husby: »mange Historier har jeg i Dag hørt, een om den begravede Havmand. Næde ved Hausty Kirke blev stærk Sandflugt der ikke kunde standses og man søgte derfor en Viismand, der spurgte om intet Liig fra Stranden her var begravet af dem. Jo, »grav ham op det er en Havmand, der har sovet paa Strandbreden og nu vil Havfalkene have ham tilbage!« og de gravede og som den Vise havde sagt, han laaet og pattede paa sin Tormelfinger, nu lagde de ham paa en Kærre, spændte to Qvier for og da foer disse til Stranden og ud i Havet, thi Havmanden drev dem afsted og Sandflugten standsede« (IV 333f). – **23 Kærre**] to hjulset arbejdsvogn. – **33 Tampl**] prygl, bank.

181.37-38 *det skal være ... siger man*] reminiscens af A.s egen teori, da han ville til København i 1819: »Man gæter først saa gruelig meget Ondt igjennem [...] og saa bliver man berømt« (MLE I 50).

182.15 lakkeste] gik. – **18 tidi blev han været ... et han vsk**] alm. antageelse iflg. folketroen, jvf. Folk og Fauna I 268. – **23-24 Hyre ... Holland**] sml. Dagbøger 5.7.1859, hvor etatsråd Tang fortalte A om sin bedstefar, købmand Peder Tangs (1737-1826) ungdom: »han maatte som Comisionær gaae med Skibe til Norge og især Holland« (IV 329).

183.3 ristigt tallt] pga. af rimet gryde og jyde, måske også ref. til udtrykket jydepote. – **11 Åsepige**] allerede i O.T. anvendes »Ees'ens«, hvor det i en fodnote forklares som fiskemadding (90), men åsepigerne nævnes ikke. Omend A kan have fået ordet forklaret mundtligt, tyder ordvalget på, at kilden er Blicher. Vestlig Profil af den cimbriske Halve, hvor det siges, at de har flg. tre funktioner: »at lave Mad til de fra Havet Hjemkommede, at rense de fangede Fisk og at sætte Maddingen (»Ees'ens«) paa Krogene; af hvilken sidste Bestilling de benævnes »Åespiger«« (1839; Samlede Skrifter XXIII. 1929.II7). Hvad angår funktionen at modtage fiskerne med varmt sild, nævner Blicher i en fednote i Marie: »Disse haardføre Meanesker have nemlig

for Skik, aldrig at føre Levnetsmidler, hverken vaadt eller tort med sig paa Havet; hvorfor de stedse ved Landingen modtages med en Hjertestyrkning af varmt Øl» (Samlede Skrifter XIX, 1927,188). – **37ff.** Sml. Dagbøger 5.8.1859 om en udflygt til Løkken: »der blæste lidt, flere Fiskerbaade var ude [...] jeg løb [...] til Klitterne og saae en Baad nærmere sig Land [...] saaz Baaden sætte over Revlene, det var som om den blev slugt af Havet; efter den anden Revle, syntes den at gaae tilbage, de roede med Aarerne og laae dog stile og nu kom en Se og da foer mod Kysten, da Baaden stod fast, sprang de i Vandet og ved hver ny Bølges Hælp trak de den højere op» (IV 348f) samu Olavius: »Naar en Baad skal løbe lykkelig igienem et Sæbrud ved Landet, bestaaende af 18 til 24 Led, og Havet er ret i sin fulde Kraft, da hedder det, at Roergjengeren passer vel paa, og har den Kommando, Hurtighed og Mod, som deril hører; thi elers er Mandskabet tabt i en Hast» (297).

184.22 snoe Trinde] egl. sno, tvinde tråde; her billedligt om de onde planter, der (ikke) kunne udtrædes af hans bitterhed. – **27-28 Søterseng]** dødsleje. – **35 Gammel-Skagen]** eller Højen ved Skagerak ca. 2 km vest for Skagen by.

185.6 [stumpet] slævt, dvask. – **20f.** Sml. Aphtanides, der giver alkald på Anastasia i *Venskabspagten* (1842; IV 41f). – **31-32 et Andenæt syet i Buxsen**] sml. optegnelse fra 1859 i Opnugnelsesbog II.2 under afsnittet Dansk Overtrø. »Den som syer et Andenæt i sin Buxessam bliver elsket af alle Fruentimmer (FoF X 129); jvf. også Feilberg: Ord bog over Jyske Almuesmål IV. 1912.13.

186.15 godt Mod et godt Væge] ordsprog (Mau 6529). – **40 Ladefugden**] en slags forvalter, der forestår driften på herregård, herunder også har opsyn med hovarnejdet.

187.2 Taterske Langemargrethe] Anna Margrethe Sørens datter (ca. 1720-94), også kendt fra Blichers noveller bl.a. Fjorten Dage i Jylland. As beretning om Langemargrethe har intet med virkeligheden at gøre, idet hun på intet tidspunkt har sidset som fange på Nørre Vosborg, men derimod i Viborg Tugthus, hvor hun også døde, ligesom hun hverken var anklaget for barnemord eller trolddom. As Langemargrethe har heller intet tilfælles med Blichers figur, men bygger på lokale sagn, jvf. et utrykt brev til Ingemann fra Nørre Vosborg 11.7.1859: »Mange Sagn har jeg al hørt. Her i Kjelderen er det at Taterqvinden »Langemargrethe« sad, hun havde revet Fosteret ud af fem frugtsommeleige Koner, for at spise det varme Barnehjerte og meente at naar hun havde ædt det syvende, da kunde hun gjøre sig usynlig. Andre sige da meente hun at kunne flyve (Gollinske Brevsamling XVII KB). Om Langemargrethe se iørigt Jeppe Aakjær: St.St.Blichers Livstragedie II. 1904,124ff. – **21-22 Samstighed ...**

Hovedpude] gl. ordsprog (Mau 8318). – **25 Mare**] egl. i folketroen (kvindeligt) væsen som hjemmager sovende om natten ved et sidde, »ride« på dem; her brugt billedeligt om overtroens plage. – **30 Størstedel**] Herman Frantz von Schwancwede (1637-97), officer. Efter en tid i svensk krigstjeneste kom S. 1659 i fangenskab ved slaget i Nyborg og trådte 1660 i dansk krigstjeneste, hvor han efterhånden avancerede til generalmajor 1692 og fra 1694 havde inspektionen over ryteriet i Jylland. 1687 købte han Nørre Vosborg, og der knyttedes en hel sagkrøds omkring hans eventyr og bedrifter, bl.a. kendskab til den sorte kunst og åndermannen, jvf. Thiele² I 139. – **31-32 Bindehunden ... Rekneret**] Nørre Vosborg ejedes 1745-54 af Hendrik de Leth, der ikke havde m. i sin grav pga. sin hårdhed mod sine folk. Hver nat kørte han over vindebroen i en karet med seks sorte heste. »Derved skete det, at Bindehunden som stod på Broen, hver Morgen fandtes hængende i sin Lænke ud over Raksværket« (Thiele² I 284).

188.4-5 Bodergaarde ... Herregaarde] i perioden 1670-1700 blev ca. 70 selvejede hønderlandsbyer nedlagt og jorderne underlagt nyoprettede herregårde, der som regel ejedes af den nye adel og borgerlige godscjere. – **6 Birkedommer**] forstod retten i birkerne, d.e. mindre retskredse, der ikke var underlagt herredstingene. I 17. og 18. árh. havde de lokale herremænd stor indflydelse på udønsevnelsen af birkedommerne, der ikke var jurister. – **7 Boeslodyfarrabelse**] fortabelse af formue. – **7 gidskes til Kagen**] piske den dømte, medens vedkommende er bundet til kagen, en skampræl anbragt på et offentligt sted. – **21-24** Sm. Dagbøger 18.7.1859, Nørre Vosborg: »Til Morgen hørtes Havet som tusinde Vogne rulle langt borte« (IV 339). – **33 Blaargarn**] garn spundet af blå, dvs. af affaldsproduktet ved skætning og hegling af hør eller hamp. – **38 siterligt**] offentligt kendt.

189.5 Mundlederet] snakketejet. – **28-31 intet Lillesøn Bøger**] sm. A.s tanker om Guds algodhed i Fodreise: »Intet Menneske, om det stod til ham, ville vildt have Hjerte til at fordømme, selv den verste Forbryder til en evig Straf og Pine, hvorledes skulde da Gud – den høieste Godhed – kunne nedstøde sin kjæreste men vildtfarende Skabning i et Helvede, en evig Marter« (301). Sm. også En Historie (IV 52). – **35-36 en Afkjng**] sm. Skagen: »Vi ville besøge denne »Danmarks Alkrog«« (SS VI 328).

190.1-4 Fata Morgana ... Hjord] sm. Jylland mellem tvende Have (SS XII 382). – **6-10 Mandene med det lange Skjæg ... ud af Landet**] jvf. Saxos Gesta Danorum VIII bog, som A. tilsyneladende ukritisk støtter sig til, skønt bl.a. Holberg (DH I 32) afviser folkesagnenes overlevering om longobardernes oprindelse. Longobarderne kom i virkeligheden fra øgnen omkring Nedre-Elben og drog i folkevandringstiden mod syd, hvor de 568 e.Kr. drog ind i Italien. – **9 Gambaruk**] måske en

skjult hilsen til Signe Laessøe, der i en tak for A.s mindedigt i anledning af 200-årsdagen for stormen på København 11.2.1659 De danske Kvinder (SS XII 306) skrev: »Jeg fældede Glædestaaer ved hver skjen Tanke i Diget, og Gambaruk, Tjys og flere af de ædle Kvinder saa jeg i Aanden tilvinke den Ædling deres Bisfalde, fordi han mindedes dem« (N.Bøgh: Signe Laessøe. 1877.228). – **18-19** »Vendilskage ... Skrifter« sml. Trap Danmark 2.2. s. 23: »Navnet Skagen eller Skaven (»Skaffewen«) som det ogsaa skreves i ældre Tid, kommer af det gamle Ord Skage, som betyder et Næs eller en Landstrimrae, der løber skjæv ud i Havet, hvorefter ogsaa hele den tilgrænsende Deel af Jylland kaldes i de gamle Sagaer Vendilskage.« – **28-32** Sml. Dagbøger 18.8.1859, Skagen: »Espalis af terrede Fisk udenfor Husene, paa disse Skibstommer benyttet, hist og her et lille Skuur hvis Tag er Skroget af en Baad« (IV 357). – **32-36** *Hole Strandbredden ... ligge og raadne* sml. Olavius: »Ac 1785 i Junii Maaned f.Ex. løb Silden saa hyppig til, at den ene Arm af Vaadet næppe kunde komme ud i Havet, forend Silden lessevis blev trukken i Land; men Fiskerne lod den deels ligge ved Stranden og raadne, og deels kastede den ud i Havet igjen« (167).

191.7 *værel* folkesesprog: smuk, skøn, – **10** *Sej* stor bølge. – **17-18** *stor og stadielig ... Byen laue* sml. Trap Danmark 2.2 s. 23: »Byens gamle Kirke, den anseelige St.Lawentii Kirke, af imposant Størrelse (den skal have været den længste Kirke i hele Vendsyssel) beliggende henvendt % Mil Sydvest for den østlige Deel af Byen, bygget i gammel gotisk Stil, efter Saget af Skotter og Hollændere, som forud fiskede under Kysterne.« – **24-26** *Jomfru Maria ... Altertavlen* sml. Olavius: »Et fortræffeligt smukt Billede, staande oven over Altartavlen, og som forestiller Mariæ med Barnet, holdende paa en forgylt: Veltkugle« (53) samt Pontoppidan's Danske Atlas: »en smuk Altertavle fra de catholske Tider, med et kronet Mariæ Billed i Midten« (V. 1769.217). – **26-31** *de hellige Apostle ... Leflet* A benytter her trods uforligheden træk fra både Olavius og Pontoppidan af kunstneriske hensyn, idet Olavius 52 kun taler om borgmestres og rådmænds portrætter og bumerker, men ikke om apostolenes billeder. I øvrigt omtales det øvrige inventar heller ikke. Dette nævnes derimod hos Pontoppidan, hvor det desuden siger: »Bag Kirkederen er tvært over Kirken et Chor, bygt 1586, som har været smukt, men nu forfaldet, med Apostolernes og endel Lærefredes udhugne Billeder, med deres Navn over, og under hver en Borgemesters eller Raadmænds Navn der i Skagene« (217f). Hos Pontoppidan forekommer således kun borgmestres og rådmænds navne under de hellige billeder, ikke deres portrætter. I øvrigt har A misforstået Pontoppidan's oplysning om »et Chor«, der rettelig er et pulpitur.

192.3-4 *Makrelstimerne ... hør de gå]* sml. Olavius: »Af Makrel falder en temmelig Mængde ved Schagen, og har jeg ofte set dem spille i Vandet ved og kort efter Solens Nægang, da de skinne jo mere jo mørkere Natten bliver, og phosphoriserer Haver allevegne, hvor de fare frem» (166). – **192.4-5** *Knuthanen ... jaget]* sml. Olavius: »Denne lidet over en halv ALEN lang og ligesom med sinnaa Stierner betegnede strukke Fisk er paa Schagen bekendt under det Navn Knurr, men i Søndmør kaldes den Riot eller Knuthane, formedeist den Knurren eller Lyd, som Fisken saavel her som der giver fra sig, efter at den nylig er blevet fanget. Uden Tvivl ere der ellers faa Fiske, som have koldt Blod, der betegne Dædens Angest og Nærvarcise ved Hylen eller Knuren, og jeg kender kort sagt ingen, der bære sig saaledes til, foruden denne, undtagen Kolkrabben eller det Moluscum, *Sæpia loliga*, hvis yndelige Hylen fuldkommen kan høres en halv Fierdingvej, naar det bliver jaget paa Land af Graasei eller andre ligesaa farlige Efterstræbere» (149). *Kolkrabben*, som A på baggrund af Olavius' beskrivelse fejlagtigt anser for en fisk, er i virkeligheden blæksprutten *Loligo forbesi*, der forekommer i store stimer ved de nordjyske kyster sidst på sommeren og om efteråret. I øvrigt har Olavius oversat den islandske betegnelse for blækspruten *Ommatostrephes sagittatus*, kolkrabbi, til den danske *Loligo forbesi*. Se iøvrigt A-iana 2 rk. IV 198f – **13-15** *Efteråret ... Bæd]* sml. Olavius om sandflugtens følger: »man [kan] neppe komme frem med Hest og Vogn eller til Fods paa sine Steder i Gaderne, og allermindst, naar det har regnet stærk eller sneet, da Vandet bliver staende midt imellem de helleste Sanddynger; og kommer det af det unge Sand, som Indvaarerne stedsse maae ælte og traske i, at ikke alleene de Indsøde i Byen, men og andre, som længe have opholdt sig paa Stedet, blive krogede over Lændene» (684, jvf. også 337). – **20-23** *en gammel Kronik ... Grav]* iflg. Thiele¹ I 4 skal den engelske kong Angel (Amled) være gået i land ved Bovbjerg og sat sig fast ved Rammediget ved Fjaltring. Danskerne lokkede imidlertid englænderne ind til en mose på Gudum hede, hvor de i et slag fældede dem. Kongen begravedes i en høj, der kaldes Angels høj. Tilsyneladende har A accepteret den lokale identifikation af Angel med Amled, til hvis person Feggeklit ved Mors er knyttet (Thiele² I 14f). Med Saxos fortælling om Amled (III bog) har sagenet iøvrigt heller intet at gøre, skønt udtrykket »en gammel Kronik« kunne lede til denne antagelse. Jvf. iøvrigt Dagbøger 22.8.1859: »Nordnordvest for Rysenstein ligger Rammedig i Rammesogn, det er et Slags Dannevirke af en halv Miles Længde, her er en uændelige Mængde Kjæmpehøje, og Sagnet melder at her leverede Prinds Haedet et Slag, her skal han ligge jordets (IV 341) samt BIA II 405. – **39-193.2 under Loftet ... Bandergaarde]** sml. Dagbøger 9.7.1859, hvor A foretog en køretur rundt

til de store høndergårde i omegnen af Nørre Vosborg og bl.a. kom til en stor prægtig Gaard og alt inde og ude pynteligt. Kjøkkenet saa reent og pynteligt, hele Loftet der var et Mosaik af Skinker, Pælser og røget Kjødmad» (IV 334f).

193.16-17 den *kjennest* Pige ... *kjennet*] en skjult og privat kompliment til de unge damer A havde træffet under sit ophold på Asmildkloster ved Viborg, jvf. Dagboeger 6.9.1859 ved aftenessen: »Nu var jeg omtrænt en Miil fra Viborg, da saac jeg Fraken Olsen, Rectorens Datter og nu kom Bisloppegens Datter frem, Hun, hendes Søster, begge Rectorens, Fraken Hjort og endnu en ung Dame varer gaaet en Miil ud af Byen for endnu engang at see mig, sige lev vel og hver give mig en Bouquet, jeg trykkede deres Hænder og fik Taarer i Øjnene; indenrig bevaeget og Gud taknemlig kjørte jeg afsted« (IV 364). – **22-24** *Fyrtærnet* ... *Vippepanden*] anakronisme; vippelyret, bygget 1564 (og rekonstrueret i vor tid) havde intet tårn og var nedrevet i 1747 i forbindelse med opførelsen af et nyt fyrtårn, et pandefyr, hvilket såvel Olavius (23) som Trap (2.2.24) gør opmærksom på. – **30-31** *Skagens* ... *Vand*] reminiscens af Blücher: Vestlig Profil af den cimbiske Halvø, beskrivelsen af Skagen: »Svanen er den gamle Kirkes Taarn og Tag [...] Hvad jeg – for Rimets Skyld – kaldic en Tranc [...] det er hverken meer eller mindre end et Fyrtårn« (Samlede Skrifter XXIII. 1929.158).

194.18-19 *Leviathan*] Livjatan, gammeltestamentligt kaosuhyre i drageskikkelse, der hører uadskilleligt sammen med oceanet, og som Jahve besejrede, omedt det stadig ligger i dybet og truer.

195.4 *Feitsker*] ikke-medicinsk uddannet læge (oprindelig ved militæret). – **18** *faaet* sic *Helsot*] blevet dødssyg. – **37-38** *Herren* ... *Gjerninger*] Salme 145.9.

196.18 *Hans Barnhjertighed* ... *Gjerninger*] jvf. n.t. 195.37-38.

197.29 *sprønge Græns Steen*] allusion til Kristi opstandelse (Markus 16.1-8).

198.1 *Intet Liv skal fortæbes*] måske allusion til Peters 2. brev 3.9. – **17ff.** I 1750'erne blev sandflugten en stadig større trussel mod St.Laurentii kirke, hvor man måtte skovle sandet væk for at holde adgangen til kirken fri. Da kirken samtidig var blevet så forfalden, at der var fare for at holde gudsstjeneste i den, blev den nedlagt i 1795. I de fl. 15 år blev den revet ned i flere tempi og inventar og byggematerialer solgt ved auktioner, så kun nogle enkelte ruiner samt kirkefærnet, som det allerede 1795 var blevet bestemt skulle bevares for at tjene som sommerhus, stod tilbage. A.s forestilling om at kirken ligger fuldt bevaret under sandet er således fri fantasi, men kan have sin baggrund i Trap Danmark, hvor det siger, at kirken »blev paa Grund af Sandflugten nedlagt 1795 og er senere aldeles tilflejet« (2.2.23).